

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО РОБОТИ З ТЕКСТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті з'ясовано сутність інтегрованого навчання. Обґрунтовано необхідність впровадження інтегрованого підходу до вивчення рідної мови, виявлено особливості його реалізації у роботі з текстом, охарактеризовано основні етапи засвоєння мовних одиниць на текстовій основі. Автором представлено систему завдань інтегрованого характеру у роботі з текстом як основу для побудови власних висловлювань.

The article deals with the essence of integrated education. The necessity of integrated approach for native language learning introduction is confirmed by the author. The main stages of language units on the text base implementation are characterized. The author proposed the system of tasks of integrated character in text analysis as base for personal expressions construction.

Останні десятиріччя характеризуються бурхливим розвитком педагогічної науки, що спрямована на оновленні змісту і методів освіти України. В умовах реконструкції та оновлення освіти, на думку вчених-методистів провідне місце займають гуманізація та інтеграція.

Інтегрований підхід до навчання української мови є істотним інноваційним елементом освітньої реформи та пріоритетним напрямом у формуванні гармонійно розвиненої мовної особистості.

Науково-теоретичний аналіз сучасних досліджень свідчить про зацікавленість науковців проблемою інтегрованого навчання. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в працях Вашуленка М.І., Андрущенко В.П., Мадзігона В.М., Тютюнникова Ю.С., Беха І.Д., Федорця Г.Ф. Інтеграція розглядається як об'єднання у одне ціле частин чи елементів і є необхідним дидактичним засобом за допомогою якого можна створити в учнів цілісну картину світу (Бех І.Д.), а інтегрований підхід – як реалізація ідей інтегрування в навчальному процесі (Гузаров Д.І.).

Вчені виділяють внутрішньо-предметну та зовнішньо-предметну інтеграцію. Внутрішньо-предметні зв'язки забезпечують системність у навчанні мови, демонструють ієрархічність структури і активно впливають на засвоєння мовних одиниць і використання їх у мовленнєвій діяльності. Для реалізації цих завдань важливу роль відіграють уроки розвитку зв'язного мовлення, зокрема робота з текстом різних стилів і жанрів. Інтегрований підхід у роботі з текстом передбачає реалізацію 4-х змістових ліній у навчанні мови (лінгвістична змістова лінія, мовленнєва, соціокультурна і діяльнісна), а отже, аналіз тексту має інтегрувати завдання, пов'язані саме із складовими змісту.

Мета нашої розвідки полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження інтегрованого підходу до вивчення рідної мови, виявленні особливостей його реалізації у роботі з текстом. Теоретичними засадами роботи слугували доробки вітчизняних і зарубіжних вчених щодо сутності інтегрованого підходу, лінгвометодичних аспектів текстотворчої та текстоінтерпретуючої діяльності школярів (Пентилюк М.І., Штерн І.Б., Мельничайко В.Я., Шелехова Г.Т., Донченко Т.К., Бондарчук Л.І., Селіванова О.М., Богданов В.В., Гальперін І.Р., Димитрова С.Т., Грибан Г.В., Кухаренко В.А.).

У сучасній лінгвістиці здійснено перегляд ставлення до тесту (текст – мета, засіб, реалізація навчання), широке залучення даних лінгвістики тексту, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики та етнолінгвістики. Виокремлюється “герменевтичні та нарративні напрями” вивчення тексту (Ніколаєва Т.М., Каспаров М.Б., Гіндін С.Й.). Все це засвідчує необхідність багатоаспектної інтегрованої роботи з текстом під час вивчення української мови, адже текст, на думку Степанової Л.С., – це інтегрована одиниця, розуміння якої ґрунтується на межі декількох наук лінгвістики, психолінгвістики, культурології,

філософії, літературознавства, історії. Для того, щоб оволодіти текстом в цілому “школярам необхідний комплекс знань з теорії літератури, історії мови, етнографії” [7: 4]. Вивчаючи текст, учні збагачують свій інтелектуальний і культурний потенціал, формують уявлення про різні сторони життя різних епох, вчаться логічно мислити, доводити власну думку. Нарешті вони оволодівають багатством усного і писемного мовлення. Таким чином, правильне сприйняття тексту забезпечується не тільки рівнем мовної та мовленнєвої підготовки, а й необхідним багажем нелінгвістичних знань (культурних, прагматичних, ситуативних, семіотичних), а також рівнем логічного й емоційного сприйняття, особистісно-психологічними показниками.

Завдання вчителя-словесника організувати планомірну, цікаву, кваліфіковану роботу з текстом, що забезпечить формування творчої, гармонійно-розвиненої, компетентної мовної особистості.

Методичні підходи до тексту найтісніше пов'язані з пошуками ефективних шляхів розвитку мовлення, що передбачають не лише вміння розрізняти (сприймати) текст, а й користуватися ним, складати його. Через текст у зв'язку з його семантикою, темою, основною думкою, типом зв'язку речень “у тексті виховується чуття слова, здатність сприймати його семантичний обсяг, встановлювати асоціації між словами, без яких не буває тексту” [2; 10]. Такий текст дає можливість для розвитку ціннісних орієнтирів та чуттєвої сторони індивіда. Важливою спрямованістю завдань до текстів є проникнення в моральний і естетичний зміст, якого набувають у мовленні мовні елементи. Саме текст, що становить єдність лексичних, морфологічних і синтаксичних компонентів дозволяє побудувати завдання для з'ясування особливостей використання мовних одиниць у мовленні для передачі авторського задуму, оцінок, ставлення, розуміння, а перехід від спостереженням над авторським текстом до побудови власних висловлювань допомагає учням не тільки зрозуміти роль тієї чи іншої мовної одиниці мовлення, але й усвідомити їх життєвий зміст, пізнати красу мови. Завдання мають привернути увагу учнів до краси художнього слова, його звучності, мелодійності, стимулювати учнів до побудови власного тексту. Ці образи змушують думати, збуджують почуття. Діяльність учнів у такому випадку, на думку Донченко Т.К., “розгортається в двох планах: один лінгвістичний, навчально-науковий – він вимагає знання понять і правил і визначає їх засвоєння і застосування, другий – неоголошений, але наповнений думками, почуттями” [3: 44]. Уміння будувати завдання, реалізуючи обидва аспекти діяльності учнів, – це чи не найяскравіший прояв майстерності вчителя. Саме це вміння в кінцевому результаті визначає навчальний і виховний аспекти навчання. Будуючи завдання та організовуючи роботу з текстом, вчителів необхідно з'ясувати, які супровідні цілі можуть бути розв'язані разом з другорядними, тому важливо пам'ятати, що засвоєння учнем мови тісно пов'язане для нього з досягненням певних сторін дійсності, а також пам'ятати, що повноцінно осмислити морфемну граматичну форму чи конструкцію учень може лише в тому випадку, коли його одночасно навчають розуміти відношення, які існують між фактами і явищами реальної дійсності і відображені в мові. Встановлення логічних зв'язків між змістом тексту і лексемами, граматичними формами і конструкціями, які використовуються, сприятиме формуванню у школярів уваги до мови, прагненню проникнути в тонкощі семантичних відтінків і значень, вихованню мовного чуття, а також відповідального ставлення школярів до вибору мовних засобів та користування рідною мовою.

Основні етапи засвоєння мовних одиниць на текстовій основі, на думку Степанової Л.С., проходять у три етапи. На першому етапі відбувається засвоєння текстотворчих функцій мовних одиниць в цілому. Відповідно під час аналізу тексту необхідно знайти їх, визначити їх граматичну характеристику, а також відмінності в структурі і семантиці подібних конструкцій, виявити їх стилістичну роль. На другому етапі учні вчаться використовувати певні прийоми реалізації основних текстових категорій за допомогою того чи іншого мовного засобу. Аналіз тексту пов'язаний з вправами, які формують в учнів вміння, необхідні мовні засоби для вирішення певної мети, яка сприяє

розвитку комунікативних умінь. Характер вправ, таким чином, на цьому етапі зумовлюється змістом тієї текстової категорії, яка реалізується за допомогою мовних засобів, які вивчаються на уроці. На третьому етапі відбувається удосконалення сформованих у процесі аналізу текстів певних умінь і виконанні тренувальних вправ: учні роблять перші спроби у створенні власних висловлювань з врахуванням тих чи інших мовних явищ. У зв'язку з цим, основне завдання – створення тексту і його фрагментів.

Мета таких завдань:

- можливість більш адекватного сприйняття тексту школярами;
- засвоєння учнями відповідних мовленнєвих та лінгвістичних моделей, тобто розвиток мовної і мовленнєвої грамотності;
- грамотне відтворення тексту (усне і писемне);
- створення власного висловлювання усного чи писемного на основі зразкового тексту.

Система завдань інтегрованого характеру роботи з готовим текстом слугуватиме основою для побудови власних висловлювань, які дадуть змогу вчителю вибрати свій оптимальний варіант. Передусім це спостереження і осмислення текстових ознак; з'ясування теми і головної думки висловлювання, визначення особливостей структури, мовних засобів, які сприяють реалізації комунікативної мети (порівняльна характеристика синтаксичних конструкцій та інтонації); часткова зміна тексту, зіставлення наявних мовних засобів та синонімічних до них із висновком про доцільність чи недоцільність авторського вибору (спостереження над особливостями індивідуального стилю на рівні лексичних, фразеологічних засобів), пропуск окремих компонентів для з'ясування їх змістової та стилістичної ваги (аналіз стилістичних відтінків синонімів, антонімів, їх вмотивований відбір у тексті, відбір слів до словника діалектної лексики, обґрунтування лексичного вибору заголовка). Завершальним етапом роботи може стати створення власного тексту – відтворення змісту окремих фрагментів, введення додаткової мікротеми, підпорядкованої основній темі, використання інших аргументів, створення тексту подібного призначення.

Така послідовність інтегрованої роботи сприятиме реалізації внутрішньопредметної інтеграції, яка відображає різномірний характер мовної системи, багатство функцій. Пропонована система завдань дозволить не тільки повторювати засвоєні відомості про текст, послідовно уточнювати і поглиблювати знання учнів про його структуру, стильові ознаки, усвідомлювати комунікативний принцип добору мовних засобів, а й сприятиме розвитку естетичного мовного смаку якісному збагаченню мовної культури учнів. У подальшому доцільно визначити найбільш ефективні шляхи впровадження даної системи завдань при вивченні учнями рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа, 2002. – № 5. – С. 5-6.
2. Бондарчук Л.І. Методику підказує текст. – Тернопіль, 2001. – 157 с.
3. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995. – 360 с.
4. Леонт'єв О.А. Поняття тексту у сучасній лінгвістиці та психології // Психолінгвістична та лінгвістична природа тексту і особливості його сприймання. – К.: Вища школа, 1979. – С. 7-18.
5. Лещенко Г.П. Наукові засади роботи з текстом на уроках української мови // Актуальні проблеми сучасної філології: Зб. наук. пр. – Рівне: РДГУ, 2005. – С. 180-183
6. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К., 2000. – 389 с.
7. Степанова Л.С. Система роботи с текстом на уроках русского языка и литературы. – М., 2005. – 318 с.